

EDWARD BERNAYS
VISOKA ŠKOLA ZA KOMUNIKACIJSKI MENADŽMENT
PROPEDEUTIKA PSIHOTERAPIJE

**KONVERZIVNA / REPARATIVNA TERAPIJA – VRIJEME ZA
ZABRANU**

ESEJISTIČKI PRIKAZ

Kolegij: Socio-kulturalni kontekst psihoterapije

Student: Ivo Ivšac

Mentorica: Prof. dr. sc. Marina Ajduković

Zagreb, travanj 2022.

U prošlom stoljeću, točnije 1959. godine, na michigenskom sveučilištu Ann Arbor, jedan je šezdesetogodišnji antropolog – posve tiho i u zaleđu nešto većih i uglednijih svjetskih sveučilišta i institucija – upravo objavio jednu svoju knjigu. Ta knjiga je u narednim godinama izvršila nevjerojatan utjecaj na cijelu antropološku i kulturološku scenu u Sjedinjenim Američkim Državama, ali i u cijelom svijetu. Ime tog znanstvenika je Leslie Alvin White, a naziv knjige je „Evolucija kulture: razvoj civilizacije do pada Rima“ (u originalu: „The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome“). U toj je knjizi, ali i u nekim drugim svojim djelima i člancima, White postavio temelje onoga što danas zovemo *teorija kulturne evolucije*. Leslie White – kao mlad poučavan u području filozofije i kliničke psihijatrije, a ova biografska natuknica nipošto nije zanemariva u cjelokupnom njegovu opusu i radu, kao ni u kontekstu ovog eseja – kasnije se potvrdio kao jedan od najboljih američkih antropologa i kulturologa. Upravo je on utemeljio *kulturologiju* kao novu znanstvenu i zasebnu disciplinu, neovisnu od ostalih društvenih grana. Ovaj je znanstvenik, naime, smatrao kako je svijet ultimativno podijeljen na *kulturne*, *biološke* i *fizičke* razine pojavnosti (fenomene): Fizičari tako proučavaju fizičke fenomene, biolozi biološke fenomene, a kulturolozi kulturne fenomene. White je bio ortodoksni kulturolog koji je smatrao da je kultura zaslužna (ili „kriva“) za sve ljudske činidbe. No, gledajući iz perspektive 21. stoljeća, možemo li reći da je Whitea pregazilo vrijeme, da su njegove teorije – pod najnovijim razvojem genetike i kognitivne neuroznanosti – odavno nadiđene i pobijene, te da određene ljudske osobine i sklonosti ipak nisu uvjetovane kulturom, kako je White smatrao, već da je *kultura* samo „jedan-od“ mnogobrojnih čimbenika koji utječu na činjenicu kako će se neko dijete razvijati, hoće li razviti neku mentalnu bolest, hoće li završiti samo osnovnu školu i možda postati doktor znanosti, te na kraju – no ne i najmanje važno za našu temu – hoće li biti sklonije drugome spolu ili svojem vlastitom, te naposljetku biti posve aseksualno: sve su to pitanja za razmatranje u ovome eseju.

U mnogim se radovima u posljednjih tridesetak, ali i više, godina postavljaju pitanja te nude odgovori na činjenicu homoseksualnosti. Možemo spomenuti radove australskog bioetičara Petera Singera, ali i mnogih drugih. Na koji način pristupiti tome, je li uopće potrebno tražiti uzroke pojave homoseksualnosti, ili je to na kraju ipak osobna, najprivatnija moguća stvar svakog pojedinca. Homoseksualnost kao takva poznata je još od najranijih vremena, otkad je čovjeka. Taj seksualni fenomen (fenomen u smislu pojavnosti, „egzistencije“) prisutan je i kod mnogih životinja.

U najranijim starogrčkim tekstovima – kako nas podsjeća Luka Zorica u svojem eseju „Povijesni prikaz homoseksualnih osoba kao marginalizirane skupine“, a velik obol ovoj temi

dao je i Ivan Pederin u opsežno napisanom članku „Spolnost, brak, emancipacija žene i homoseksualnost u povijesti, književnosti i filozofiji“ – muška i ženska homoseksualnost se pojavljuje kao normalan, sastavni dio čovjekova odnosa prema spolu i seksualnom činu. Mnogi filozofi u tom razdoblju bili su ljubitelji muške ljepote. Kasnije se, u Rimskome carstvu, doživljaj prirode homoseksualnosti promijenio: Crkva je postala ona moralna institucija koja je diktirala etičke (time i spolne) norme ponašanja, a sv. Toma Akvinski je spolni čin protumačio isključivo kao čin prokreacije, čime je posve marginalizirao homoseksualnost, ali i heteroseksualno uživanje u seksu. Nadalje, u srednjem vijeku homoseksualnost je bila zakonski kažnjiva, dok je u ipak „razbarušenoj“ i čovjeku okrenutoj renesansi broj smrtnih kazni zbog homoseksualnosti manji. Utjecaj Crkve više nije bio toliko snažan u razdoblju humanizma i renesanse, ali su homoseksualci i dalje društveno neprihvatljivi i suspektna pojava.

U 19. stoljeću došlo je do prekretnice u povijesti homoseksualnosti. Karl Heinrich Ulrichs, njemački pravnik i prvi zagovornik prava homoseksualaca, snažno se bori za dekriminalizaciju homoseksualnosti. Ulrichs je naime smatrao kako je spolno usmjerenje urođeno, nepromjenjivo i *prirodno*, a ne uvjetovano nagovaranjem ili – kako je to mnogo kasnije pokušao utvrditi Leslie White – kulturom i odgojem. Ulrichs je, proučavajući fenomen spolnosti, postepeno došao do zaključka kako je spolno usmjerenje jedna trajna i inherentna ljudska osobina; dakle, i heteroseksualnost i homoseksualnost, dakako i biseksualnost, su prirodni oblici ljudskog seksualnog izražaja. Nešto kasnije, nesretni slučaj čuvenog književnika Oscara Wildea – njegova orijentacija prema istome spolu, suđenje, izgnanstvo – utjecao je na javno mišljenje o homoseksualnosti, a proučavanje homoseksualnosti dobiva znanstvenu dimenziju premještanjem u sferu psihijatrije.

Idući polako u dvadeseto stoljeće, bit ćemo svjedoci pogroma homoseksualaca i od strane fašista i nacista, i od strane komunista. Ipak, događaji u Stonewallu 1969. godine predstavljaju početak snažne borbe za homoseksualna prava, a početkom sedamdesetih se u zemljama poput Švedske, Francuske i SAD-a osnivaju organizacije koje se bore za prava homoseksualnih osoba. Naposljetku, *American Psychiatric Association* 1973. briše homoseksualnost s popisa duševnih poremećaja, što je dovelo do promjene paradigme.

Da se vratim na spomenuti Stonewall i crticu o tom važnom događaju koji će imati dalekosežne posljedice. To je zapravo ključni događaj koji se danas smatra trenutkom rođenja pokreta *Gay Liberation*, a iznjedrile su demonstracije na Christopher Streetu u Greenwich Villeageu na Manhattanu na kojima se protestiralo protiv policijskih racija u homoseksualnim restoranima. Počelo je krajem mjeseca lipnja 1969. Njujorški su detektivi provodili rutinsku

raciju u gay baru *Stonewall Inn* u Greenwich Villageu. Nakon što je policija izvela pojedince iz bara da čekaju prijevoz do policijske stanice, jedna se lezbijka (odnosno ženska osoba homoseksualne orijentacije) počela otimati policijskim službenicima, pri čemu je okupljena gomila nasrnula na policajce. Potom su se, prema svjedočenjima, policajci zaključali u bar, a zatim je netko u baru podmetnuo požar. Nakon što je pristiglo policijsko pojačanje, neredi su nastavljeni do duboko u noć. Idući se dan četiri stotine policajaca borilo s gomilom od dvije tisuće homoseksualaca. Možemo primijetiti kako je u tim tjednima *pokret za oslobodenje gayeva* bio dosta agresivan i konfrontacijski, no jednostavno nije išlo linijom manjeg otpora. Frustracija homoseksualne zajednice dosegla je svoj vrhunac, i povratka više nije bilo...

I tako, stvar se zakotrljala. Mnogi su kritičari i kolumnisti u mjesecima nakon tih događaja pisali kako su neredi u Stonewallu, uz pokret za emancipaciju žena, uništili okove hetero-patrijarhalne Amerike. Na neki su način, osnaženi uspjesima u suprotstavljanju policijskim progonima, aktivisti ove subkulture svoju pažnju usmjerili na jednu drugu instituciju i znanost, osobito važnu instancu koja je bila „kišobran“ njihovom stoljetnom progonstvu. Radi se, pogađate, o psihijatriji. Sve do tih godina, godina kad se „desio Stonewall“, američka – a jasno, i europska te svjetska – psihijatrija na homoseksualnost je gledala „vješticijskim pogledom“: podozrivo, kao na spolnu duševnu bolest, devijaciju, poremećaj koji se otklanja medikamentima ili na neki drugi, siroviji način. Udruge homoseksualaca su organizirale prosvjede na godišnjim skupštinama APA-e, Američke udruge psihijatara, te je vapaj dopro do Središnjeg odbora udruge. Sve do 1973. je homoseksualnost bila zavedena u popisu duševnih bolesti, no te godine je *American Psychiatric Association* nakon mjeseci i godina konzultacija i ispitivanja, te ponovnog promišljanja cijelog konteksta, uklonila homoseksualnost s popisa duševnih poremećaja. Time je učinjen možda najvažniji korak za dediskriminaciju homoseksualaca uopće. Trebalo je sada „samo“ uvjeriti i heteroseksualnu većinsku javnost da je homoseksualizam prirodna spolna orijentacija, kao i heteroseksualnost. No stvari nisu išle tako glatko...

Unatoč „skidanju“ homoseksualnosti s liste DSM-a (*Dijagnostičkog i statističkog priručnika mentalnih poremećaja*) Američke psihijatrijske udruge, pripadnici te manjinske skupine su i dalje, na žalost, bili i jesu podvrgavani omalovažavanju, diskriminaciji, stereotipima. Pojava AIDS-a u osamdesetim godinama pojačala je averziju na gay i lezbijske skupine. Mnogi psihijatri su, unatoč naputcima svojih udruga, i dalje nastavili „liječiti“ homoseksualizam kod onih „pacijenata“ koji su se podvrgavali „terapiji“, uglavnom pod pritiskom obitelji, prijatelja, okoline. Jedan od najpoznatijih i najkontroverznijih oblika

psihijatrijskog liječenja homoseksualnosti jest *reparativna* ili *konverzivna* („pretvorbena“) *terapija*. Radi se o postupku u kojem se kroz emocionalnu i/li fizikalnu terapiju nastoji promijeniti sklonost korisnika terapije (ili pacijenta) prema osobi istog spola. Mnoštvo literature posvećeno je ovakvom obliku suzbijanja homoseksualnosti: dio njih afirmativan je prema ovakvom postupku – da spomenem tek radove i knjige Richarda Cohena i njegovu čuvenu knjigu „Iskorak iz homoseksualnosti: kako razumjeti i izliječiti homoseksualnost“ – a veći dio njih izrazito je suprotstavljen njegovim i sličnim pogledima. Cohen je bio homoseksualac koji je „konvertirao“ na heteroseksualnost, te se oženio i dobio djecu. Postao je psihoterapeut koji je razvio metodu kojom homoseksualne osobe „vraća“ na heteroseksualne staze. Cohen je vrlo aktivan, predaje po svijetu, publicira radove i gostuje na konzervativnijim radijskim i televizijskim postajama.

No, što struka govori o ovakvoj vrsti terapije? Medicinski stručnjaci i stručnjaci za mentalno zdravlje desetljećima su odbacivali praksu reparativne ili konverzivne terapije kao iznimno opasnu i diskriminirajuću. Psihijatri smatraju da ova metoda ne samo da ne može „izliječiti“ rodno zbuđene osobe, odnosno osobe koje su krive samo zato što prirodno ne osjećaju emocionalnu i fizičku privlačnost prema osobama suprotnog spola, već čak može dovesti do depresije, anksioznosti, korištenja lijekova, potom beskućništva i samoubojstva. Sama konverzivna psihoterapija može se kretati od terapije razgovorom, preko specifičnih medicinskih metoda, pa sve do metoda utemeljenih na vjeri koje mogu biti emocionalne ili fizičke, te frustrirajuće za sudionike psihoterapije. Najviše se rabi terapija razgovorom, ali i različite metode bihevioralne, interpersonalne ili kognitivne terapije. Neki podučavaju stereotipno muško i žensko ponašanje ili koriste hipnozu kako bi pokušali promijeniti misaone obrasce za privlačnost istog spola. Druga često korištena metoda naziva se *terapija averzije*. U ovoj praksi ljudi su izloženi bolnim ili neugodnim osjećajima poput električnih šokova i lijekova koji izazivaju mučninu ili paralizu. To se radi „u nadi“ (baš!) da će se stvoriti negativna povezanost s privlačnošću ili identitetom osobe istog spola. Medikamentna konverzivna terapija uključuje lijekove, hormonske ili steroidne pripravke. U ekstremnim slučajevima rade se operacije (!) na spolovilu. Uistinu nevjerojatno!

No, idući dalje – jer ovo su ipak ekstremni oblici terapije – mogu spomenuti praksu vjere, odnosno molitve. Osobno smatram da molitva može biti blagotvorna u razmišljanjima o životu i smrti, o transcendentnome, o *konačnim stvarima*, kako je još Aristotel pisao u svojoj „Metafizici“ prije dvije i pol tisuće godina. No u ovakvim terapijama se u većini teokratskih zajednica – bile one katoličke, pravoslavne, protestantske, pa i judaističke ili islamske, pa čak

i vudu, da proširim kontekst na prirodne religije Afrike, Južne Amerike i Oceanije – homoseksualnost i drugi oblici rodnog izražavanja i identiteta često smatraju *zlim* i izopačenim. Terapiju preobraćenja u kršćanskim denominacijama ponekad provode klerici ili drugi duhovni savjetnici. To može uključivati korištenje anti-gay uvreda i molitvi. U teškim slučajevima može uključivati i prelaćivanje, vezivanje, uskraćivanje hrane, pa čak i egzorcizam. Na kraju krajeva, mnogi svećenici, i sâmi gayevi, ne smiju ni samima sebi, ni drugima, priznati ovakvu sklonost jer bi ih izopćili.

Tehnike konverzivne ili reparativne terapije mogu dovesti do osjećaja manje vrijednosti ili do mišljenja o sebi kao o „oštećenoj jedinki“, što sve naravno posve tragično utječe na vlastito samopoštovanje. To može značajno utjecati na emocionalno i fizičko zdravlje. Nije onda čudno da su brojne svjetske zdravstvene organizacije dale javna priopćenja u kojima se zbog svega navedenog odbija primjena ovakve (psiho)terapije. Štoviše, mnogi pružatelji usluga koji tvrde da su kvalificirani za pružanje konverzivne terapije često nisu licencirani praktičari mentalnog zdravlja ili medicinski stručnjaci. LGBTQ osobe (dakle, na engleskome: *lesbian, gay, bisexual, transgender and queer or questioning*) imaju, na žalost, osam puta veću vjerojatnost da će pokušati suicid, šest puta veću vjerojatnost za depresiju, potom veću vjerojatnost da će koristiti halucinogene droge (vjerojatno kako bi se „maknuli“ iz ovog svijeta), no i tri puta veću vjerojatnost da će biti pod rizikom od HIV-a i drugih spolno prenosivih bolesti, što je ipak jedna objektivna i neporeciva stigma koja ih prati. U našoj zemlji su mnoge LGBTQ osobe doživjele ili doživljavaju diskriminaciju, krše im se ljudska prava, te su podvrgnute psihičkom ili fizičkom nasilju. O tome je pisala Mirjana Kondor-Langer iz Ministarstva unutarnjih poslova u članku „Zaštita prava LGBT osoba: zakonodavstvo i policija“.

Prema lijepo napisanom članku mlade američke pravnice iz Bostona Annamarie Forestiere, bivše odlične harvardske studentice, pod nazivom „'Reparative Therapy' is Legal for Adults. Here's Why it Shouldn't Be“, reparativna / konverzivna terapija zrela je za ultimativnu zabranu na svim razinama. Navodi kako se terapija prije zvala konverzivna, a sada se maskirala pod novim nazivom „reparativna“. Gotovo sedam stotina tisuća LGBTQ odraslih osoba u Sjedinjenim Državama primilo je, piše, neki oblik reparativne terapije u nekom trenutku svog života. Mnoge savezne američke države, poput Kalifornije, Colorada, Massachusettsa, Nevade, Novog Meksika, Oregona, Utaha i New Yorka, jednostavno je zabranilo reparativnu terapiju nad osobama koje imaju osjećaje prema istome spolu. Na nekoj svjetskoj razini brojka je vrlo mala: Brazil, Norveška, Argentina, Portoriko i Njemačka, te još šačicu manjih zemalja, zabranila je terapiju. U većini zemalja ona se još uvijek, na nesreću

istospolnih parova i onih koji se tako osjećaju, provodi. Prema detaljnoj analizi ove bostonske pravnice, većina osoba koje se danas podvrgavaju reparativnoj terapiji to čine ili iz vjerskih uvjerenja, ili iz političkih. Oni osjećaju da trebaju pošto-poto promijeniti vlastitu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. U konačnici, većina ljudi koji se podvrgavaju reparativnoj terapiji, često zahtijevaju stvarnu terapiju kako bi poništili štetu, odnosno vratili se u stanje prije „liječenja“.

Štete reparativne terapije imaju implikacije ne samo na „liječene“, već se stvar proteže na cijeli socio-kulturalni kontekst LGBTQ+ zajednice, pa i na društvo u cjelini. Muškarce se „podvodi“ na tobožnji povratak „mačizmu“, ponovno povezivanje sa svojom muškošću, muževnošću, rabi se retorika koja definira vrijednost muškaraca na temelju tradicionalno muških osobina. Isto vrijedi i za žene koje su bile podvrgavane terapiji: propituju svoj rodni identitet, „uče“ se ponašati u skladu s osobinama koje su stereotipno povezane sa ženstvenošću, slabošću. Gledajući vrlo strogo, reparativna terapija jača stereotipne rodne norme, što naposljetku doprinosi negativnim pogledima i tretmanu LGBTQ+ osoba koje se ne pridržavaju navedenih stereotipa. Zapravo, cijela ta zajednica – umjesto da živi normalno, smireno, zajedno s hetero populacijom, u suživotu i možda naivnoj ljubavi – zbog reparativne terapije, ali i zbog svih *reparatorskih medija* i predrasuda koju nosi zbog neznanja i zloće, ima stigmatu mentalno poremećenih ljudi koje treba liječiti. *Straight* osobe koje smatraju homoseksualne osobe mentalno pomaknutima, imaju veću mogućnost činiti nasilje i iskazivati mržnju prema njima.

Ako bi se već neka terapija i trebala provoditi nad LGBTQ osobama, to je terapija koja bi pomogla tim ljudima da slobodnije prihvate svoje osjećaje, sklonosti i povrate samopoštovanje. Takva terapija pomogla bi u prihvaćanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta; onog identiteta koji je prethodno bio izvor borbe u njihovim nesretnim životima. Tome mogu pomoći i mnoge grupe podrške za ljude koji se bore sa svojim spolnim i rodnim identitetom, a također i forumi, društvene mreže i *outanja* poznatih osoba. Ako su nam, na kraju krajeva, mnogi nestori psihijatrije, evolucionističke antropologije i kulturologije, poput Sigmunda Freuda, Carla Gustava Junga, Alfreda Adlera, Charlesa Darwina i, na početku spomenutog, Leslieja Whitea, i donijeli mnoge nove spoznaje, znanja i kapitalna djela, na neki su način kumovali jednom hetero-pokretu koji je dugoročno nanio štetu jednoj, ipak, miroljubivoj i benignoj manjini.

Lucija Žderić s Odsjeka za psihologiju zagrebačkog Filozofskog fakulteta napisala je jedan lijepi tekst, „Dobrobit djece istospolnih roditelja“, o istraživanju koje je pokazalo kako djeca istospolnih partnera nemaju nikakvih odstupanja od djece heteroseksualaca, te kako su

obiteljski odnosi unutar zajednice bitniji od spolne ili rodne orijentacije roditelja. Također, seksualni terapeut i psihijatar Goran Arbanas je u članku „Spolovi, rodni identiteti i seksualne orijentacije i grupna analiza“ pokušao razraditi ciljeve dinamičke psihoterapije, koja uključuje i grupnu analizu, koja bi propitivala i istražila osobne identitete osoba koje sumnjaju na svoje seksualno opredjeljenje, te im pomogla u potpunoj afirmaciji svojeg rodno-spolnog identiteta, kako to autor u članku naziva. Žderić i Arbanas nisu jedini autori koji s psihologijskog i psihijatrijskog kuta, s humanističkog i modernog, gledaju na problematiku kojom se esej bavi, ali su svakako reprezentativni i korisni. Takvih će tekstova, ne sumnjam, biti u budućnosti sve više. Budućnosti koja će biti otvorena za sve ljude, bez obzira na svoje rodne, spolne, rasne ili bilo koje druge identifikatore.

Popis literature

1. Arbanas, G. (2021). Spolovi, rodni identiteti i seksualne orijentacije i grupna analiza. *Psihoterapija*, 35 (1-2), 3-28. DOI: <https://doi.org/10.24869/psihei.3> (15.4.2022.)
2. Cohen, R. (2012). Iskorak iz homoseksualnosti: kako razumjeti i izliječiti homoseksualnost. Zagreb: Naklada Benedikta i Grafički zavod Hrvatske.
3. Forestiere, A. (2020). „Reparative Therapy is Legal for Adults. Here’s Why it Shouldn’t Be“ // Harvard Civil Rights. Civil Liberties Law Review. Dostupno na: <https://harvardcrcl.org/reparative-therapy-is-legal-for-adults-heres-why-it-shouldnt-be/> (21.4.2022.)
4. Kondor-Langer, M. (2015). Zaštita prava LGBT osoba: zakonodavstvo i policija. *Kriminologija & socijalna integracija*, 23 (2), 282-305. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/162568> (20.4.2022.)
5. Moore, Jerry D. (1997). Visions of culture: an introduction to anthropological theories and theorists. Walnut Creek, California: AltaMira Press.
6. Pederin, I. (2003). Spolnost, brak, emancipacija žene i homoseksualnost u povijesti, književnosti i filozofiji. *Crkva u svijetu*, 38 (1), 109-141. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/38829> (17.4.2022.)
7. Singer, P. (2003). Praktična etika. Zagreb: KruZak.
8. Štulhofer, A. i Francetić, H. (1996). 'Reci mi s kim liježeš i znat ću kakav si': seksualna orijentacija kao statusna dimenzija. *Revija za sociologiju*, 27 (3-4), 205-214. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/154537> (13.4.2022.)
9. Therapies Focused on Attempts to Change Sexual Orientation (Reparative or Conversion Therapies). (2000). APA Document Reference No. 200001. Dostupno na: http://media.mlive.com/news/detroit_impact/other/APA_position_conversion%20therapy.pdf (16.4.2022.)
10. Zorica, L. (2016). Povijesni prikaz homoseksualnih osoba kao marginalizirane skupine. *Essehist*, 8 (8), 2-15. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/190412> (20.4.2022.)
11. Žderić, L. (2020). Dobrobit djece istospolnih roditelja. *Psychē*, 3 (1), 15-25. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/267808> (17.4.2022.)